

פרשת ויצא

ואלה שמות

מתוך שנים עשר השבטים המהווים את עם ישראל, אחד עשר נולדים בפרשתנו ולכל אחד נותנת אמו (או, במקרה של בני השפחות, גבירתה של אמו) שם, כאשר מתן השם מלווה תמיד בנימוק.

ותהר לאה ותלד בן ותקרא שמו **ראובן** כי אמרה כי ראה ה' בעניי כי עתה יאהבני אישי. ותהר עוד ותלד בן ותאמר כי שמע ה' כי שנואה אנכי ויתן לי גם את זה ותקרא שמו **שמעון**. ותהר עוד ותלד בן ותאמר עתה הפעם ילוה אישי אלי כי ילדתי לו שלשה בנים על כן קרא שמו לוי. ותהר עוד ותלד בן ותאמר הפעם אודה את ה' על כן קראה שמו **יהודה** ... ותהר בלהה ותלד ליעקב בן ותאמר רחל דנני אלהים וגם שמע בקלי ויתן לי בן על כן קראה שמו **דן**. ותהר עוד ... ותאמר רחל נפתולי אלהים נפתלתי עם אחתי גם יכלתי ותקרא שמו **נפתלי**... ותלד זלפה שפחת לאה ליעקב בן. ותאמר לאה בא גד ותקרא את שמו **גד**... ותאמר לאה באשרי כי אשרוני בנות ותקרא את שמו **אשר** ... ותאמר לאה נתן אלהים שכרי אשר נתתי שפחתי לאישי ותקרא שמו **יששכר**... ותאמר לאה זבדני אלהים אתי זבד טוב הפעם יזבלני אישי כי ילדתי לו ששה בנים ותקרא את שמו **זבולון** ... ותהר (רחל) ותלד בן ותאמר אסף אלהים את חרפתי. ותקרא את שמו **יוסף** לאמר יסוף יהוה לי בן אחר.

האם נוכל לעמוד מכאן על הפרוצדורה של מתן שמות בימי התנ"ך? כפי שהדברים נראים בפרשתנו, עובר ללידתו של התינוק היה אחד ההורים (בדרך כלל האם) ממציא שם לרך הנולד, בהרבה מקרים על בסיס המאורע או המצב האישי באותו רגע. השמות שהאמהות נותנות לילדיהן משקפים את הרגשתן, לאור הלידה, כלפי הקדוש ברוך הוא או כלפי אישן המשותף יעקב.

מה אין כאן? בפרשה שלפנינו, וברוב המקרים בתנ"ך בכלל, חסרים מנהגים רבים שאנו מכירים מסביבתנו המיידית. בפרט, לא נמצא קריאה "על שם", לא נגלה שמות כפולים, ונראה כי לא סביר שקריאת השם נעשתה על פי אפנה והשפעה סביבתית. בשלשת הנושאים הללו נדון בזה אחר זה.

קריאה על שם קרובים חיים או מתים

כפי שטענו, אין בתנ"ך (או כמעט שאין) קריאה "על שם" מישהו. מכל היהודים הרבים המוזכרים בשושלות היוחסין שבתורה, בנביאים ובכתובים, אין ולו אחד שנקרא 'אברהם', או 'יצחק' וכן הלאה, פרט לאבות עצמם¹. יהודה או משה רבינו או כלב בן יפונה לא קראו לאיש מילדיהם על שם האבות הדגולים של העם היהודי שהיו בנוסף לכך גם סבים או סבים-רבים של הילודים².

אפילו כאשר התורה משתמשת בביטויים הנשמעים כמרמזים לקריאה "על שם", לא מדובר באותו נוהל הרווח בימינו. כאשר יעקב אבינו מברך את מנשה ואפרים ומאחל להם "ויקרא בהם שמי ושם אבותי אברהם ויצחק", ברור שאין כוונתו לכך שהם או צאצאיהם יקבלו את השם יעקב או אברהם או יצחק, ובאמת לא מצינו שרשימות היוחסין של מטות מנשה ואפרים מכילות שמות מעין

¹מסיבה זו או אחרת, על אף שבתקופת התנאים והאמוראים היו קוראים בשמות הלקוחים בחלקם הגדול מהתנ"ך, וגם, במידה מסוימת לפחות, קראו על שם אבות מדורות קודמים (כמו החזרה של השמות 'שמעון' ו'גמליאל' במשפחת הנשיאים) אין שום תנא או אמורא שנקרא אברהם או משה. השם יצחק, לעומת זאת, מופיע פעמים רבות. (ראה בהגהות מהר"ץ חיות גיטין ב.)

²ראה בראשית רבה ל"ז "רבי יוסי ורשב"ג: רבי יוסי אומר הראשונים ע"י שהיו מכירים את ייחוסיהם היו מוציאים שמן לשם המאורע, אבל אנו שאין אנו מכירים את ייחוסינו, אנו מוציאים לשם אבותינו, רשב"ג אומר הראשונים על ידי שהיו משתמשים ברוח הקודש, היו מוציאים לשם המאורע, אבל אנו שאין אנו משתמשים ברוח הקודש אנו מוציאים לשם אבותינו..."

אלו³. בדומה, כאשר בועז מסביר לגואל את חובתו (אם יקנה את הקרקע של אבימלך) ליבם את רות המואבייה, הוא מנמק זאת במלים "להקים שם המת על נחלתו", אבל למרות שבסופו של תהליך בועז עצמו הוא הגואל והוא זה המייבם את רות, לבנם המשותף נתנו (השכנות!) את השם "עובד", והוא לא נקרא מחלון כשם בעלה המת של רות.

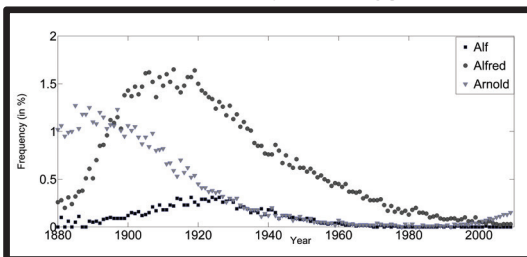
מה, אם כן, הוא פירושה של אותה קריאת שם או קריאה בשם, אם אין מדובר בנתינת שם לילד הזהה לשמו של המת? נראה כי למושג "קריאת שם" ישנה משמעות נוספת, כמו זו הנגלית לעינינו כאשר זקני בית לחם והעם אשר בשער מאחלים לבעז "עשה חייל באפרתה וקרא שם בבית לחם". מן התקבולת עולה כי אותה קריאת שם באה במשמעות של הצלחה⁴, ואולי באופן יותר ספציפי (כאשר המלה "שם" באה במובן של "שם ושארית" או "יד ושם", כלומר הזכר שאותו האדם משאיר אחריו לאחר שהוא כבר הסתלק מן העולם) הצלחה בפריה ורבייה ובהעמדת צאצאים⁵.

בדורות הבאים הפכה קריאה על שם קרובים שנפטרו, או על שם קרובי משפחה חיים, לפרקטיקה מקובלת. עד כדי כך היה המנהג נפוץ, שהזכות לתת שם הפכה לנושא טעון העלול להצית מריבה בין האב והאם שכל אחד מהם רוצה להנציח את הצד "שלו". על פתרון משעשע לבעיה כזו מספר המהרש"ל בספרו "ים של שלמה" (גיטין פ"ד כד):

לזקיני הרב רבי מנחם ציון היה לו בן, ושם אביו ... מאיר, ושם חמיו... אורי, והיו מחולקים בקריאת הבן, וקראוהו שניאור, כלומר שני אור. מאיר הוא אור. ואורי אור.

שמות אפנתיים

עוד תופעה המוכרת כיום אך לא היתה בעבר היא שמות אופנתיים. פלוני נותן לבנו או לבתו שם מיוחד, לא שכיח, אבל כזה שיש לו צליל, או הקשר, המוצא חן בעיני אנשים, או שלפעמים אותו ילד זוכה בבגרותו לחשיפה תקשורתית גדולה, הוא הופך זמר ידוע או שחקן מפורסם הזוכה להערצת המונים, ואז שמו "תופס" והופך לשם פופולרי ונפוץ בציבור. כאשר תופעה כזו מתרחשת, יכולה להיות שנה שבה שלשה ואף חמשה אחוזים מן הילדים נושאים את אותו שם פופולרי, עד שבמרוצת הזמן, כדרכה של אפנה, היא שוקעת וההורים הצעירים מתחילים להתאהב בשמות אחרים.

כדי להבהיר את הדינמיקה של התפשטות אפנות בשמות פרטיים נביט בתמונה שבצד שמאל של העמוד. ציור זה לקוח ממאמר שכתבתי לאחרונה עם עוד שותפים⁶, והוא מתאר דינמיקה של שמות בנורווגיה⁷.

³קריאה 'על שם' במובן המקובל בימינו נמצאת כמדומה בתנ"ך רק בשמות מקומות, כמו העיר חנוך (בפרשת בראשית) או יד אבשלום.

⁴ראה מאמרו של גבריאל חיים כהן, "קריאת שם במגילת רות", בתוך: עיוני מקרא ופרשנות ב', בר אילן תשמ"ו.

⁵מושג אחר של קריאת שם אנו רואים בפרשנות ההלכה לפסוק המסיים את פרשת החליצה, "ויקרא שמו בישראל בית חלוץ הנעל". על פניו היה ניתן ללמוד מכאן שיש לשנות את שמו, או את שם משפחתו, של החולץ ל"חלוץ הנעל" כדי לבזותו, אבל מה שנפסק להלכה הוא שצריך לומר (מי האומר, האם האלמנה החולצת או בית הדין או הצופים, בזה יש מחלוקות) ג' פעמים "חלוץ הנעל" (ולשיטות אחרות אומרים ג' פעמים "בית חלוץ הנעל"). אם כך, המושג של "ויקרא שמו בישראל" שכאן איננו שיינו או קריאת שם במובן המקובל אלא חיוב לקרוא כלפי האח שסרב ליבם את הנוסח הזה.

⁶Kessler DA, Maruvka YE, Ouren J, Shnerb NM (2012) You Name It – How Memory and Delay Govern First Name Dynamics. PLoS ONE 7(6): e38790. doi:10.1371/journal.pone.0038790

מה שאנו רואים כאן הוא את שכיחות השמות *Arnold* או *Alf, Alfred* כפונקציה של הזמן, שנה אחר שנה החל מ 1880 וכלה ב 2010. אם בשנה מסוימת נולדו בנורווגיה עשרת אלפים תינוקות ומתוכם מאה קיבלו את השם אלפרד, אז שכיחותו באותה שנה היא של אחוז אחד. בתמונה ניתן לראות שהשם "אלפרד" הגיע לשיא הפופולריות שלו באזור שנות העשרים, אז בחרו אותו 1.6% מהורי נורווגיה כשם לתינוקם הזכר, אבל מאז צנחה הפופולריות שלו פלאים. השם ארנולד, לעומת זאת, החל לשקוע כבר בתחילת המאה הקודמת אבל בשנים האחרונות הוא דווקא מתאושש. כאשר בודקים זאת לגבי הרבה שמות מגלים שיש לשמות פרטיים "מעגל חיים" של עליה ואחר כך שקיעה במחזוריות של בערך מאה שנה. שמות ילדים הם רעיונות "מדבקים", מן הסוג שנקרא כיום בעגת האינטרנט "ממים": הם עולים ממספרים קטנים לשיא ולאחר מכן דועכים עד להופעתו של מחזור חדש⁸.

בזמן התנ"ך לא היו אפנות כאלו. בכל המקרים בהם מסופר לנו מדוע קראו למישהו בשם מסוים, הסיבה היא מעין המאורע ולא "ותקרא שמו ראובן כי פגשה שלשה ילדים חמודים בשם זה". לתופעה זו יש גם השלכות מעניינות על השכיחות היחסית, או אם תרצו המגוון היחסי, של שמות בתנ"ך.

כיום, כאשר שמות פרטיים הם עניין של אופנה, שם הופך לנפוץ כאשר הוא מספיק ידוע ובעל צליל מושך כך שהרבה הורים לעתיד נחשפים אליו, אבל כאשר הוא עובר סף תפוצה מסוים אנשים מתחילים להרגיש שאין בו מקוריות, או שהוא כבר יותר מדי משומש, וחדלים מלקרוא לילדיהם באותו שם. בתנאים אלו השמות הנפוצים ביותר ניתנים, בדרך כלל, לשניים עד ארבעה אחוזים מן הילדים. כך לדוגמה קיבלו 2.8 אחוז מהבנים שנולדו בישראל ב 2011 את השם איתי, 2.77% הם נועם ו 2.51% - אורי. בסך הכל עשרת השמות הנפוצים ביותר "מכסים" כ 20% מהתינוקות הנולדים. מצב דומה שורר גם ביתר מדינות המערב.

ומה היה בזמן אבותינו? לאורך כל ספרי התנ"ך מופיעות כ 2000 דמויות בעלות שם, רובן כמובן אינן "גיבורים" מפורסמים כמו דוד ושלמה אברהם ויצחק, ואפילו לא דמויות משנה כמו זרש או דבורה מינתק רבקה, אלא דמויות אלמוניות הנמנות בעשרות רשימות היוחסין הפזורות מספר בראשית עד דברי הימים. אם היחס המספרי של שכיחות השמות בתנ"ך היה דומה לזה שבחברות מודרניות, היינו מצפים למצוא כ 60 דמויות עם השם הנפוץ ביותר, ומשהו כמו 400 דמויות ששייכות לעשרת השמות הנפוצים. ציפיה זו רחוקה מן המציאות. למען האמת, רוב הבריות יתקשו להזכר אפילו בשם פרטי אחד השייך לשתי דמויות מקראיות שונות. הבקאים יזכרו אולי ששניים ממלכי ישראל נקראו ירבעם. יותר מזה? שמות ששייכים לשלשה טיפוסים? ממש קשה למצוא.

כשיוורדים לשטח, לרשימות היוחסין ולשאר גיבורי המשנה, מגלים כי אכן ישנם שמות נפוצים יותר, אבל המספרים רחוקים מאחוזי השמות הזהים בימינו. השם עזריה שייך ללא פחות מששה עשר (!) טיפוסים בתנ"ך⁹, ואחריו צועדים בגאון זכריה (11), יונתן (10) שמעיה (9) שלום ושמעי (8 כ"א) חנניה (7) אליעזר ויחיאל (6) יהודה יואש נתנאל ושריה (5). בכל זאת, שכיחותו של השם הנפוץ ביותר היא בערך רבע ממה שהיינו מצפים לפי סטנדרטים מודרניים, ובדומה "עשרת השמות הגדולים" נותנים לנו 91 אנשים, פחות מרבע מה - 400 שציפינו להם לפי רמות השכיחות המודרניות. לעומת זאת, יש בתנ"ך רוב מוחץ

⁸הסיבה לדעיכה, עד כמה שאנו מבינים, היא טעות אפיינית שהורים עושים: הם רוצים לקרוא לצאצאם הזעיר שם יפה אבל לא נפוץ מדי, והבעיה שלהם היא שהם "מודדים" את תפוצתו של שם לפי שכיחותו בקרב מכריהם (ולא בחדר התינוקות של בית החולים הסמוך), מה שאומר שהם מודדים את הפופולריות של שם באיחור של עשרות שנים. כך, כאשר השם הוא בעצם כבר פופולרי מדי ההורים עדיין אינם יודעים זאת והם ממשיכים להשתמש בו עד שהאינפורמציה סוף סוף מובנת לציבור, ואז מתחילה נפילה. העליה מחדש של שמות קשורה, ככל הנראה, לנוהג של קריאת שם הילוד על שם קרובי משפחה שנפטרו.

לשמות יחידאיים. למעלה מחמשים אחוז מן הטיפוסים בתנ"ך נושאים שם שאינו שייך לאף אדם אחר בספר. תמהני כמה ילדים עם שם יחידאי ניתן לפגוש בבית ספר מודרני שבו 1500 ילדים, סביר שהמספר קטן בהרבה מחמשים אחוזים.

בפרספקטיבה היסטורית רחבה יותר ניתן להבחין כי הרגלי מתן שם לילדים עברו דרך שלשה מצבים חברתיים. בימי קדם, לפחות אצל היהודים בתקופת התנ"ך, שם פרטי לילד ניתן בדרך כלל על שם מצב או מאורע ספציפיים, השמות היו די ייחודיים ואפילו שכיחותו של השם הנפוץ ביותר בחברה לא עלתה על שבר אחוז. בתקופה המודרנית, כפי שראינו, שמות הם עניין של אפנה, שכיחותם עולה ויורדת עם הזמן, אבל עדיין יש לאנשים נוגדנים נגד שמות נפוצים מדי, וכך גם שמות פופולריים לא עולים בשכיחותם על כמה אחוזים. את שני המצבים הללו כבר הדגמנו.

היה גם מצב שלישי, בימי הביניים ותחילת העת החדשה. תקופה זו מתאפיינת בגיוון מועט של שמות פרטיים, כאשר מספר קטן של שמות שולט בשוק, בשכיחויות של 20-10 אחוזים. תחלופה אפנתית של שמות היא עניין מודרני שהחל איפה שהוא סביב שנת 1800, ולפני כן אנשים בחרו לילדיהם כינויים מתוך ארסנל מאד מצומצם.

הנה כמה דוגמאות אנקדוטליות. באמצעה של המאה ה-18 היו יותר מעשרים אחוזים של הבנים בבריטניה נקראים ג'והן, וכעשרים וחמשה אחוזים מן הבנות נקראו מרי. למען האמת, אפילו בשנת 1880 נקראו עדיין 10% מהבנות שנולדו בנורבגיה Atne, שכיחות בלתי נסבלת בחברה שלנו. אם נפנה אל דמויות מפורסמות כמלכים ונסיכים, הרי שבתנ"ך, כאמור, נמנו כ-45 מלכים ליהודה וישראל ורק אחד מהם היה בעל שם זהה לקודמו וזכה לתואר "השני" (ירבעם)⁹. לעומת זאת, מבין מלכי אנגליה מאז ויליאם הכובש נמצא שמונה אדוארדים, שמונה הנריים, ששה ג'ורג'ים וארבעה ויליאמים. אצל מלכי צרפת המצב אף יותר גרוע, כאשר רק כמה פרנסואאה, פיליפ ושרל מנקדים את רצף הלואים שלהם. גם שמות המלכות לא סבלו מגיוון מיוחד: מלך אנגליה הנרי השמיני התפרסם כמי שנשא שש נשים, מתוכן נקראו שלש קתריין, ושתיים היו אן. שאלה מעניינת היא מה גרם את השינויים האלו, משיטת "שם שונה לכל תינוק", דרך ההתמקדות במספר מועט של שמות נפוצים, וכלה בתהליכי הגאות והשפל של ימינו. בהמשך נתמקד בשינוי נוסף בפרקטיקה של מתן שמות, שגם הוא הופיע בתום ימי הביניים.

שמות כפולים

לא מעטים מבינינו נושאים בגאון שני שמות: אברהם יצחק, נפתלי צבי, יששכר דב ושאר צירופים. חלק מן הצירופים האלו מקורם מן התורה ובפרט מברכת יעקב (הצמדת שם חיה לשם השבט הקשור אליה, כמו יהודה-אריה או בנימין-זאב), חלקם מקורם בניסיון להשאיר בשם היילוד זכר ליותר מאשר אדם אחד, ובדורנו שכיח למצוא שני שמות שאחד מהם הוא השם בעל הצליל הנעים שההורים רוצים לתת והשני ניתן על שם איזה סבא ששמו כבר יצא מן האפנה.

הנוהג להצמיד לאדם שני שמות אינו עתיק כלל וכלל. מקורו ככל הנראה בגרמניה של המאה החמש עשרה, שם נהגו (הנוצרים) לתת לכל תינוק שני שמות: שם ראשון "דתי", של אחד מקדושי הכנסיה, ושם שני "חילוני" שמצא חן בעיני ההורים ושימש בדרך כלל ככינוי של האדם בפי חבריו. מגרמניה התפשט המנהג באיטיות למדינות אירופיות אחרות. הרשומות השלמות למדי של מחוז Surrey שבאנגליה מן המחצית השנייה של המאה השבע עשרה מגלות רק אדם אחד ויחיד אשר נשא שני שמות

⁹שנים מהם ידועים: מלך יהודה (המוכר גם כעוזיהו) וחברם של חנניה ומישאל, היתר מופיעים ברובם ברשימות של ספר דברי הימים.

¹⁰היו עוד שני זוגות עם שמות כמעט זהים בישראל וביהודה: יורם ויהורם, יואש ויהואש.

פרטיים [או כפי שמקובל לכנות זאת אצל דוברי האנגלית, שם אמצעי (middle name)].

כיצד חלחל הנוהג הזה של קריאת שני שמות פרטיים אל העם היהודי, קשה לדעת, אבל בספר "יוסף אומץ" על מנהגי פרנקפורט, שכתבתו נסתיימה בתחילת המאה השבע עשרה, בשנת שפ"ב (1622), אנו מוצאים בעמוד שלפני האחרון:

אנו בגלותנו המר רגילים לקרוא לילדים שני שמות, שם של קודש שעולה בו לספר תורה נותנים להם ביום המילה¹¹, ושם של חול המורגל בינינו על ידי האינם נימולים שמכנים שם של קודש לשם אחר, נותנים לילד בשבת שהולכת אמו מלידתה לבית הכנסת ... המנהג להרים קול גדול בשעת קריאת השם בשבת ההיא... לפעמים האב והאם חלוקים על השם, שכל אחד רוצה לקרוא הילד על שם משפחתו, ועל ידי כן מתפשרים לפעמים ששם של חול יהיה לצד משפחה אחת ושם של קודש יהיה למשפחה השנית¹².

ובכן, גם אצל היהודים היה מדובר בתחילה על שם של קודש (עברי) מול שם של חול לועזי. בתקופה מאוחרת יותר החלו לקרוא גם בשני שמות עבריים, אבל אפילו בסוף המאה השמונה עשרה היה עדיין ברור שזהו מנהג חדש יחסית. בתשובה משנת 1782 מופתע הנודע ביהודה מן ההשערה שהעלה שואל אחד ולפיה רבי אלעזר הקליר, פיטן קדמון, נשא שני שמות, והוא מעיר:

...אני לחולשת זכרוני אינני זוכר בשום מקום בש"ס שום תנא או אמורא שהיה נזכר בשני שמות ושניהם שם העצם ... אבא שאול ואבא יוסי וגם זה אינו שני שמות כי אבא לדעתי אינו שם העצם רק שם התואר לשון חשיבות ... וכמדומה שלא היו רגילין להקרא בשני שמות ואף במקרא לא היו רגילים כל כך בשני שמות.... בימי התנאים ואמוראים לדעתי לא היו רגילים כלל. (נובי"ת או"ח קי"ג)

גם החת"ס סופר, כמה עשורים לאחר מכן (1815), מבאר כי:

לפנים לא היו נוהגין לקרות בשני שמות בכת אחת כי חדשים מקרוב באו. ואפילו יעקב אבינו עליו השלום, לא מצינו שנקרא יעקב ישראל בפעם אחת. ולא מצינו בכל השמות שבתנ"ך וש"ס ופוסקים שיקרא אחד בכת אחת שני שמות ביחד. (חת"ס אה"ע ב י"ח)

¹¹אגב, מקורו של המנהג לתת שם לתינוק בזמן המילה לוט בערפל. כך, לדוגמה, הרב וולדנברג בשו"ת ציץ אליעזר (חלק יח סימן נד) כותב,

כפי שראיתי בספר אוצר כל מנהגי ישרון סימן מ"א אות ז' הוא כותב בשם אוצר השמות שנדע כי כבר בימי הכית השני נהגו כן. לקרוא בשם להבן הנולד בעת המילה.

הקורא עשוי להרים גבה. למה להביא את ספר אוצר מנהגי ישרון בשם ספר אוצר השמות, ולא לגלות לנו ישר מהו אותו מקור ממנו למדנו כי כבר בימי הבית השני נהגו לתת את השם בזמן המילה? חיפוש קצר בספר אוצר השמות (עמוד 32) מבהיר את התעלומה: המקור המסתורי שיש לטשטש את העקבות אליו אינו אלא ... הברית החדשה, שם נאמר כי ישו נימול ביום השמיני ויקרא שמו ישו. למען האמת זו אכן ראייה לא רעה, שכן ספרי האבנגליון נכתבו בוודאי במאות הראשונות לספירה על ידי אנשים שמבחינה חברתית השתיכו לעם היהודי או לפחות לאחת הכתות שבו, ועדותם במסיח לפי תומו נראית כדבר המתקבל.

¹²ראה גם במהרש"ל ים של שלמה גיטין ד כד, המביא דבר דומה בשם מהרי"ל. שם מסופר על אדם ששמו היה "שמריה זלמן" והמהרי"ל חשש לכתוב שם כזה בגט, מפני שזלמן (הגיה גרמאנית של 'סולומון') הוא שם חול בו רגילים ללוות שמות קודש כמו שלמה ויקותיאל, לא שמריה. לאחר שהמהרי"ל השתכנע באותנטיות של הצירוף הוא נשאל מדוע "לפעמים נשתנה השם הלעז לכמה שמות בלשון הקודש, כגון זלמן, נמצא שם הקודש שלמה יקותיאל משלם שמריה, וכהנה רבות?" "והשיב, דודאי כל שם לעז יש לו חד שם הקודש מדינא(!), אלא לפעמים האיש ואשתו מחולקים בקריאות בניהם, כל אחד ואחד ממשפחתו, ולפעמים נעשה פשרה ביניהם דהלעז נקרא על שם משפחת האשה, ושם הקודש על שם משפחת האיש, או איפכא).

דברים אלו מעלים הרהור בקשר לכמה ממדרשי חז"ל על התורה, בהם מבואר כי לאדם מסוים היו שני שמות.

כך דרשו חז"ל (בראשית רבה סא ד) כי קטורה שנשא אברהם "זו הגר... והכתיב ושמה קטורה? ... שמקוטרת מצוות ומעשים טובים". וכי בשמת בת ישמעאל הנזכרת כאשת עשיו בפרשת וישלח, היא מחלת בת ישמעאל הנזכרת גם היא בתור אשת עשיו בפרשת תולדות ("וכי מחלת שמה והלא בשמת שמה אלא שנמחלו לו כל עונותיו" - ירושלמי בכורים פ"ג), ובדומה יהודית בת בארי ואהליבמה בת ענה הן שמות שונים לאותה אשה (פסיקתא זוטרתא בראשית כז). חותן משה הגדיל לעשות: "שבעה שמות נקראו לו: יתר, יתרו, חובב, רעואל, חבר, פוטיאל, קיני" (מכילתא יתרו פרשה א) וכן מצינו במדרשים רבים.

אם אכן, כדברי החתם סופר והנודע ביהודה, המציאות של אדם בעל שני שמות לא היתה מוכרת בזמן המקרא וגם לא בזמן חז"ל, יש להניח כי אותם אנשים אכן נקראו בסביבתם רק בשם אחד, וכי השמות הנוספים הם כינויים שנתנה להם התורה על שם מעשיהם או מסיבות אחרות, ואינם 'שם העצם'.

למה כל זה חשוב, אם בכלל?

עודנו מדברים על בחירת שמות לרכים הנולדים מכל מיני אספקטים, ניתן לשאול באיזה מובן יש לשמו של אדם חשיבות כלשהי, מעבר להיותו תוית סתמית המציינת את אותו פרט.

במסגרת היהודית ניתן למצוא לשאלה זו תשובה 'מיסטית', הבנויה על ההנחה לפיה שמו של אדם מציין או מצביע על מהותו ולכן אולי שולט באופן כלשהו בגורלו. לגישה מסוג זה יש תימוכין, לפחות לכאורה, בסיפורים המסבירים את שינוי שמם של אברהם, שרה ויעקב.

אך מעבר להיבט המיסטי, ישנו גם היבט הלכתי חשוב לשמו של האדם, או ליתר דיוק לאופן שבו צריך לכתוב את שמו: גיטין! על פי דין, הגט חייב לזהות בשמם את האיש המגרש ואת האשה המתגרשת, כפי שמסכם זאת בעל "ערוך השלחן" באבן העזר ריש סימן קכט:

כותבין שם האיש ושם האשה בגט וזהו מן התורה ... אם לא כתב שם האיש והאשה בגט, פסול והבנים (שיוולדו לאשה מבעל אחר שתלך ותנשא לו) ממזרים.

ובכן, בחמורי חמורות עסקינן כאן: פסול גיטין, איסור אשת איש ודיני ממזרות. לא יפלא, אם כן, ששאלות של כתיבת שמות אנשים בגט - מה עושים כשלאשה קוראים סלאבה? (התשובה: כותבים סלאווא) האם יש לכתוב פיוול בשני יודין או ביוד אחד? אנטשיל או אנשיל? - ממלאות את ספרי הפוסקים ואת ספרות השו"ת. הרב אהרן גורדון, כפי שתוכלו לראות בעמוד הבא, הקדיש ספר שלם "על שמות אנשים ונשים היאך נכתבים ... עם שמות אנגלי אשר מצאתי בפה ארץ אמריקא"¹³... "נושא עצום ורחב.

אחד הנושאים הנדונים במסגרת הזו של שמות גיטין הוא המקרה של שני שמות. המקור הראשוני לבעיה זו הוא מן הגמרא בגיטין לד:

ההיא דהו קרו לה מרים, ופורתא (חלק קטן מהציבור כינו אותה) שרה. אמרי נהרדעי מרים וכל שום שיש לה, ולא שרה וכל שום שיש לה.

כפי שבארנו, בזמן הגמרא לא היו אנשים בעלי שני שמות מהסוג של "מרים שרה", אבל היו אנשים שחלק מהציבור כינה אותם בשם אחד וחלק - בשם אחר. זהו אכן מצב מוזר, אבל כבר יצא לי בחיי

¹³ אין הוא הראשון שעשה זאת. הידוע מבין ספרי השמות הוא "טיב גיטין" של הרא"ז מרגליות בעל שו"ת בית אפרים. 65

להיתקל במקרים כאלו, לדוגמה במקרה בו כל מי שהכיר את איש פלוני בעודו ילד מכיר אותו בכינוי מסוים, אבל מי שפגש אותו בצבא הכיר אותו בשמו הרשמי. קורה. מה שמלמדת אותנו הגמרא הוא שבמקרה כזה הולכים אחר הרוב: אם רוב הציבור קורא לה מרים, נכתוב בגט "מרים וכל שום דאית לה" (כלומר: מרים וכל שם אחר שיש לה¹⁴) ובכך נזהה אותה באופן ברור.

אבל מה יהיה אם שמה של הגברת הוא מרים-שרה? כדי לעשות סדר בבלגן, בעל "ערוך השלחן" (קכ"ט יב) מבאר שישנם חמשה אפנים בהם אדם יכול להיות בעל שני שמות:

האחד שקוראים לו שני שמות מתולדתו כאשר מצוי אצלנו הרבה. השני ש...יש לו כינוי כמורגל אצלנו שמי שקורין אותו לייב שם הקודש שלו יהודה ... השלישי ... שהיה חולה והוסיפו לו עוד שם ... הרביעי שמקצת בני אדם קוראים לו שם זה ומקצתם שם אחר ... החמישי, שבמקום זה קוראים לו כך ובעיר אחרת קוראים לו שם אחר ... וכלל גדול צריך לדעת, ששני שמות המבואר בגמרא ובראשונים הם (מן הסוג) של הרביעי והחמישי, ... שאין לך תנא או אמורא שהיה לו שני שמות.

אם כך, בעוד המקרה שתארה הגמרא שייך למצב הרביעי, המקרה בן ימינו, של אשה ששמה מן העריסה הוא מרים-שרה, נמצא בגדר הראשון. מה יכתבו אז בגט? התשובה היא על פניו פשוטה: את שני השמות, שהרי "מרים שרה" הוא שמה של אותה גברת.

אלא שכאן מתחילים כמה סיבוכים. ראשית, מה עושים כאשר השם השני אינו שם קודש אלא שם חול, כלומר שם שמקורו בלעז, כמו בצירוף "שלמה זלמן" או "הושע העשיל"? בדרךנו הצירופים הללו נשמעים מאד אותנטיים ו"הודיים", מפני שהם יצאו מן האופנה ומי שמכנה בהם את בנו מעיד בעצמו שהוא הולך בנושנות אמתי, אבל מצד האמת, כפי שהסברנו, המלה השנייה בכל צירוף כזה היא במקורה שם חיבה בגרמנית שנועדה לאזני השכנים הגויים.

לפי בעלי ההלכה המובאים בספר ערוך השלחן, כאשר השם השני הוא שם לעז אין לו מעמד שווה לשם העברי. ראשית הוא מבאר שאפילו אם האדם עולה לתורה כ"שלמה זלמן" אין זה אומר שאלו שני שמות במעמד זהה:

אין להשיגח עתה כחזנים (בלשוננו – גבאים) שאינם בקיאים שקורין לתורה בשם וכינויו, דחזנים הבקיאים אין עושין כן דלתורה אין עולין רק בשם הקודש

ובכן, את מי ששמו שלמה זלמן יש להעלות לתורה רק בתור "שלמה", ובהתאמה במקרה שאדם כזה כותב גט יהיה שמו "שלמה המכונה זלמן¹⁵" אלא אם כן "קורין אותו הכל שלמה זלמן" שאז "יש לכתוב שלמה דמתקרי שלמה זלמן". בכל מקרה, השם השני הלוועזי אינו עולה כחלק מן השם הראשון בגט.

כאשר לאדם יש שני שמות רשמיים עבריים שהוא עולה בהם לתורה המצב הוא שונה, גם אם הציבור רגיל לקרוא לו רק בשם אחד. שמי, לדוגמה, הוא נדב מאיר, וכך קורא לי הגבאי כשאני עולה לתורה, אבל איש עלי אדמות לא מכנה אותי בשם זה אלא בשם נדב בלבד. במקרה כזה יש לכתוב בגט "נדב מאיר דמתקרי

¹⁴ זהו פירוש הגמרא לדעת הרמב"ם וכך נוהגים הספרדים לכתוב בנוסח הגט "ראובן וכל שום וחניכה דאית ליה" כלומר "ראובן וכל שם וכינוי שיש לו". רבינו תם, לעומתו, הבין שכוונת הגמרא במלים "וכל שום" היא לכתוב את השם הנוסף בפירושו, לכן אצל האשכנזים מבררים את שמותיו וכינויו של האדם וכותבים אותם. אם לאדם יש שם חול לוועזי כותבים "המכונה" (דוד המכונה שלדון). אם הצירוף הוא עברי כותבים דמתקרי/יא (שרה דמתקריא מרים).

נדב".

צרות הרבה יותר גדולות עושים למסדרי הגיטין אנשים שהוסיפו להם שם מחמת חולי, שהם עצמם מתחלקים לכמה כתות: אלו שהחליפו את שמם לגמרי, אלו שהוסיפו לעצמם שם נוסף והם משתמשים בו בחיי היום יום, ואלו שמחזיקים את השם הנוסף רק באופן פורמלי, אבל זהו כבר עניין למקצוענים של ממש.

אם נחזור לשאלת ההיבט המיסטי של שם האדם, האמונה לפיה קיימת התאמה בין שמו של האדם למהותו, הרי שהמנהג לתת שני שמות מעמיד לכאורה את העניין כולו בסימן שאלה. אם שמי הוא נדב מאיר, איזה מן השמות האלו מתאים למהותי - הראשון או שמא השני? אפשר כמובן לטעון שהשאלה הזו מוטעית מיסודה, שיש לי שם אחד המורכב משתי מילים, כמו השם "בת שבע" או "יום טוב" שהיו נהוגים גם בעידן השם היחיד, ואין מדובר בשני שמות אלא בצירוף של שתי מילים הנותן שם אחד. אבל יש מחיר לטענה הזו: מה יהיה אם בגט שאתן לאשתי יכתבו בטעות מאיר נדב, כלומר יהפכו את סדר שמותי הפרטיים. האם הגט פסול?

בשם אחד המורכב משתי מילים, כמו בת שבע, ברור שאם יכתבו "שבע בת" כשם האשה זהו פסול גמור, בדיוק כמו לכתוב ששם המגרש הוא עזראלי כששמו האמיתי אליעזר. אבל כאשר מדובר בשני שמות כמו נדב מאיר, יש בנושא ויכוח. בעל ספר "גט פשוט" אכן כתב ששינוי כזה פוסל, אבל בערוך השלחן (קכט מח) חולק על דבריו ולדעתו החלפת סדר השמות איננה פוסלת. יוצא, אם כן, שלדעה אחת לפחות (למי שאינו פוסל) אין חשיבות לסדר השמות, ואם כן הם יחידות נפרדות, ושוב חוזרת השאלה כיצד יכול להיות ששני שמות שונים משקפים כל אחד את מהותו המיסטית (היחידה, יש לקוות) של האדם.

נהר המלך קינג ג'ורג'י

החקירה בדבר צורת הכתיבה הנכונה של שמות אנשים ונשים הפכה למקצוע הלכתי המעסיק רבות את מסדרי הגיטין, אבל יש להם גם עיסוק קשה יותר: האיות הנכון של שמות ערים ונהרות. הסיבה לכך היא שבגט יש לכתוב את שם העיר שבה עומדים המגרש והמתגרשת, וכדי למנוע בלבול בין ערים ששמן זהה כותבים גם את שם הנהר¹⁵ (או מקור המים) שממנו שותה העיר את מימיה. אין זה נוהל יהודי בדיוק: הנה בגרמניה ישנן שתי ערים ששמן פרנקפורט, וכדי להבדיל ביניהן הן מכונות (גם בגרמנית) פרנקפורט דמיין ופרנקפורט דאודר, על שם נהר המיין העובר באחת מהן והאודר העובר בשניה.

גם כאן נמצא אנכרוניזמים לרוב. בפרנקפורט דמיין, עיר ואם בישראל בדורות הקודמים, היו כותבים "ורנקנורט דיתבא על נהר מוין" מפני ש "מסתמא כך היו כותבין וקורין מימים ושנים שעברו הקדמונים אך שבאורך הדורות וסיבובי המלחמות שנשתנה לפעמים איזה אות".

קצת יותר משעשע הוא המנהג בברוקלין, הפרוור הניו יורקי בו דרים המוני יהודים כיום. שם מציינים את מקור המים בנוסח "דיתבא על נהר איסטריווער", ביטוי המקביל ל"רחוב המלך קינג ג'ורג'י", שכן ריווער הוא נהר, ואם כן "נהר איסטריווער" הוא "נהר הנהר המזרחי". נוהג זה לא הטריד את רבי משה פיינשטיין, שכן מתברר שגם ברוסיה עשו כך:

השם הוא איסטריווער ביחד ולא שהשם הוא רק איסט, דתיבת איסט אינו ענין ושייכות לשמות אלא פירוש לאיזה צד הוא נמצא הנהר, אך ממילא נעשה זה שם להנהר. וכן

¹⁵ האמת היא שזה אנכרוניזם. כשקראו ליהודי בפרנקפורט שלמה זלמן הוא היה, אכן, שלמה המכונה זלמן, כי כאשר הוא יצא לשוק הבריות - גויים ומסתמא גם יהודים - כינו אותו זלמן, למרות ש"שם הקודש" שלו הוא שלמה. כיום, לעומת זאת, מי ששמו שלמה זלמן משתמש לעתים בשני השמות בשווה (כמו אצל רבי שלמה זלמן אוירבך), ואז מדובר בשני שמות העצם, בדיוק כמו יהודה אריה, ולפעמים הוא יקרא לעצמו שלמה ואז איש בעולם לא יזכיר את השם זלמן (פרט לגבאי המעלה אותו לתורה וכפי שבאר הערוך השלחן, גם שם אין זה ראוי) - בכל מקרה הוא בוודאי לא "המכונה זלמן" בשום חברה שהיא.

במאסקווא היה נהר שנקרא מאסקווא רעקא ... אף שאינו שם בעצם דרעקא הוא נהר בלשון רוסיא אלא שהוא רק פירוש שהוא נהר של עיר מאסקווא ונעשה זה ממילא שם על הנהר. (אה"ע ד קא)

אלא שגם השאלה וגם התשובה אינן עוסקות, לעניות דעתי, בבעיה היותר קשה: האיסט ריוור כלל איננו נהר, אלא מיצר ים ששני צדדיו אוקיינוס. המים בו מלוחים, וכיוון זרימתם משתנה כמה פעמים ביום לפי זמני הגאות והשפל. מילא לקרוא לו איסטריווער, זו חזרה על שמו בפי הבריות, אבל להגדיר אותו בעברית כ"נהר", בזה יש לפקפק טובא.